

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

Katedra nederlandistiky

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
NIZOZEMSKÁ PRÁCE PRO HOSPODÁŘSKOU PRAXI**

Anne Frank en Etty Hillesum. Een vergelijking

Anne Frank a Etty Hillesum. Porovnání

Anne Frank and Etty Hillesum. A compairing

Vedoucí práce: Mgr. Iwona Piotrowská

Olomouc 2012

So a Chaloupková

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Dankbetuiging

Graag wil ik mijn dank uitspreken aan Mgr. Iwona Piotrowská. Ik wil haar bedanken voor haar intensieve begeleiding, waardevolle adviezen en voor geduld.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	6
2. Algemene informatie over het leven van Joden in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog	8
2.1. Geboden en verboden voor joden	8
2.2. De deportaties van joden	9
3. Anne Frank	11
3.1. Het leven voor de oorlog en voor het onderduiken	11
3.2. Het leven in het achterhuis	13
3.3. Het dagboek - zijn oorsprong	14
3.4. Het karakter van Anne Frank	16
3.5. Anne en de oorlog	18
3.6. De intermenselijke relaties van Anne in het achterhuis	19
3.7. Mannen en de liefde	20
3.8. Anne en God	23
3.9. Anne's plannen voor de toekomst	24
4. Etty Hillesum	25
4.1. Het leven voor de oorlog	25
4.2. Etty's leven tijdens de Tweede Wereldoorlog	26
4.3. De dagboeken van Etty	29
4.4. Het karakter van Etty	30
4.5. Etty en de oorlog	31
4.5.1. Etty en haar werk voor De Joodse Raad	33
4.6. De intermenselijke relaties van Etty	34
4.6.1. De relatie met haar ouders	34
4.7. Etty en mannen en de liefde in het algemeen	35
4.7.1. Haar relatie met Julius Spier	37
4.8. De seksualiteit	38
4.9. De vrouwenvraagstuk	39
4.10. Etty en God	40
4.11. Etty's plannen voor de toekomst	41

5. De conclusie	43
6. Bibliografie.....	46
7. Resumé in het Tsjechisch	48
8. Resumé in het Engels	49

1. Inleiding

Ik denk dat veel mensen de namen Anne Frank of Etty Hillesum kennen: dit zijn twee jonge meisjes of dames, die tijdens de Tweede Wereldoorlog hun dagboeken schreven en die in een concentratiekamp zijn gestorven. Zij worden beroemd om hun dagboeken en dankzij hun dagboeken leren wij hun droevige lot kennen. Dankzij hun dagboeken weten we ook veel meer over het leven van joden, hun alledaagse beslommingen en hun meningen tijdens de goddeloze tijden. Deze meisjes beschrijven hun dagelijkse taken, maar zij schrijven ook over hun diepste gedachten en gevoelens. Zij vertellen over hun relaties met andere mensen en over het lot van hun burens, kennissen en vrienden.

Maar in Nederland en over de hele wereld zijn er veel mensen zoals Anne en Etty, van wie de enige schuld is, dat ze als joden geboren zijn. Het blijkt dat hun leven geen waarde tijdens de oorlog had.

Tegenwoordig, in de vreedstijd, waarin wij bijna niets ontberen en waarover wij kunnen zeggen dat wij in een redelijke welvaart leven, is het voor ons heel moeilijk voorstelbaar hoe het leven toen was en wat de joden dagelijks moesten ervaren, hoe bang zij waren en hoe zij zich over hun familie en geliefden zorgen maakten. Veel joden zijn anoniem gestorven en vergeten. Maar nog steeds zijn er mensen die de Holocaust ontkennen.

Waarom koos ik dit thema? Ik ben al heel lang geïnteresseerd in de Tweede Wereldoorlog en vooral in het lot van de joden tijdens deze afschuwelijke tijd. Ik heb al twee concentratiekampen bezocht, Theresienstadt en Auschwitz. Het was gruwelijk. Ik keek naar duizenden paren schoenen, tandenborstels, zelfs speelgoed en persoonlijke spullen van verschillende mensen en kinderen. Als men naar die dingen kijkt die vroeger aan iemand anders toebehoorden, voelt men dan een enorme medelijden. Maar een individueel menselijk lot is altijd het meest aantrekkelijk, bewegend en interessant. En dat is de reden waarom ik graag het leven van gewone joden aan de hand van twee jonge vrouwen wil laten zien.

Mijn scriptie bestaat uit twee delen. In het eerste deel zal ik me op Anne concentreren, dan ga ik over naar Etty (deel twee). Ik schrijf ook over hun leven voor de oorlog en over hun plannen voor de toekomst, over hun meningen over Duitsers, over de

godsdienst en over hun intermenselijke relaties, inclusief mannen en de liefde in het algemeen. Ik probeer hun karakteristiek aan te geven die ik uit hun dagboeken en/of brieven kon concluderen. Tot slot in de conclusie vergelijk ik de meningen van beide meisjes met elkaar om hun overeenkomsten en verschillen te vinden.

2. Algemene informatie over het leven van joden in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog

Voor de Tweede Wereldoorlog woonden in Nederland 140.000 joden, het was 1,6% van de totale bevolking van Nederland. Het merendeel van hen woonden in steden, vooral in de hoofdstad, Amsterdam. Velen waren ook heel succesvol, ook omdat zij erg goed in diamantindustrie en de financiële sector presteerden. Het aantal joden in Nederland steeg voor de oorlog op omdat zij uit het nazistische Duitsland en andere landen vluchtten (uit Duitsland rond 14.500, uit de andere landen 7.300, inclusief 500 mensen uit Tsjechoslowakije). Ook de familie van Anne Frank is naar Nederland verhuisd. Omdat de familie in Nederland vrijwel vroeg aankwam (in het jaar 1933), waren zij redelijk goed geassimileerd. Later waren joden uit Duitsland niet genadig aangenomen, de grenzen werden gesloten. Joden begonnen geleidelijk hun gewone menselijke rechten te verliezen.¹

2.1. Geboden en verboden voor Joden

De bezetting van Nederland begon op 10 mei 1940². Het betekende het begin van de slechte tijden voor alle joden. De limiet voor de tewerkstelling van de joden werd vastgesteld. Joden moesten alle radiotoestellen teruggeven. In november 1940 werden alle joodse ambtenaren ontslagen.³ In 1941 richtten de Nazis de Nederlandse taak van de Gestapo op die in Den Haag gevestigd was. Op 31 maart werd het Centraal Bureau voor de Joodse Emigratie (Du. Zentralstelle für jüdische Auswanderung) opgericht, naar gelijknamige bureaus in Wenen en Praag. Het doel van deze institutie was de definitieve oplossing van het joodse vraagstuk. Aan deze nazistische instelling werden ook enkele zaakkundige ambtenaren uit Praag aangesteld.

Joden moesten hun vermogen aangeven. De toegang tot de openbare ruimte werd voor hen geweigerd. Vanaf 1 september 1941 mochten joodse kinderen niet naar 'normale' ø

¹ Anne Frank Stichting: De wereld van Anne Frank. Bert Bakker, Amsterdam, 1985, blz.66-68.

² Anne Frank Stichting: De wereld van Anne Frank. Bert Bakker, Amsterdam, 1985, blz. 78.

³ Joods Historisch Museum: Jodenvervolging in Amsterdam. Waanders, Zwolle, 1993, blz. 8.

school gaan, maar zij moesten alleen joodse scholen bezoeken. In de herfst 1941 vestigden de nazis een joodse markt in Arnhem, bedoeld alleen voor de Joden. Zij konden niet bloed voor medische doeleinden geven. Zij moesten ook een toestemming hebben als zij wilden reizen of verhuizen. Sinds 3 juni 1941 moesten alle joodse identiteitskaarten met de letter "J" aangeduid worden. De joden mochten niet een auto rijden. Er werd ook niet toegestaan dat zij de treinen, trams en fietsen gebruikten. Zij mochten geleidelijk niet naar bioscopen en theaters gaan. Vanaf eind april 1942 moesten joden aan hun kleren een gele Davidsster dragen. Vanaf de zomer 1942 werd verboden te sporten en zij mochten niet het huis na acht uur 's avonds verlaten. Er werd niet toegestaan om telefoons te gebruiken en om met niet-joden te socialiseren.⁴

2.2. De deportaties van joden

Deportaties van Joden uit Nederland naar de concentratiekampen in Polen en Duitsland begonnen op 14 juni 1942 en eindigde op 13 september 1944. De eerste razzia is op 22 februari gebeurd, er werden 400 joodse mannen en jongens afgevoerd.⁵ Er waren in totaal 107.000 joden naar concentratiekampen gedeporteerd en slechts 5.200 joden hebben dit overleefd. In het algemeen overleefden de oorlog slechts iets meer dan 30.000 Nederlandse joden. Dat is iets meer dan een kwart van het aanvankelijke aantal, het is dus een zeer gering aantal in vergelijking met de andere landen en er zijn meerdere redenen voor dit feit.

Eén van de belangrijkste redenen hiervoor was dat een volledige registratie van de joodse bevolking in Nederland tussen januari en september 1941 met succes uitgevoerd werd. Dit leidde tot een zeer makkelijke en succesvolle deportatie van joden. Bijvoorbeeld in België viel het veel moeilijker, omdat het civiele bestuur het gevaar trotseerde en een deel van de documentatie over joden vernietigde, dus er werd slechts 40% van de joodse bevolking naar concentratiekampen gedeporteerd. Een

⁴ <http://www.holocaust-lestweforget.com/holocaust-timeline.html>, 10.3.2012.

⁵ Anne Frank Stichting: De wereld van Anne Frank. Bert Bakker, Amsterdam, 1985, blz. 84.

andere reden was het feit dat Nederland een zeer dichtbevolkt land is, dus er was weinig kans om zich in een natuurlijke schuilplaatsen te verbergen.⁶

Met ingang van januari 1942 nam de Gestapo het kamp Westerbork in zijn administratie over. Het voldeed aan de functie van een doorgangskamp. Westerbork werd oorspronkelijk - aan het einde 1938 - door de Nederlandse overheid gesticht, met het doel om hier alle joodse vluchtelingen uit Duitsland na de grenzensluiting te plaatsen.

Op 15 juli 1942 reed de eerste trein van Westerbork naar Auschwitz. De volgende transporten naar het oosten vertrokken iedere dinsdagochtend voor de komende twee jaar. Duizenden mensen werden geperst in overvolle wagons onder erbarmelijke omstandigheden en met het gebrek aan water. Sommige mensen stierven al op de weg. In totaal werden 101.000 joden uit Westerbork in 98 transporten gedeporteerd. De meeste joden werden naar Auschwitz getransporteerd, er werden 65 transporten met 57.800 joden gedocumenteerd. 34.313 mensen werden naar Sobibor in 19 transporten afgevoerd. 4.466 joden werden naar de Tsjechische Theresienstadt in zes transporten overgebracht. En naar Bergen-Belsen vertrokken 3724 mensen in acht transporten. In Nederland waren ook de concentratiekampen Vught en Amersfoort, waarin de gevangenen fysiek mishandeld werden. Van deze kampen werden een andere 6.000 joden gedeporteerd.

De meesten van hen werden vermoord in gaskamers, stierven van honger, uitputting of ziekte. Ongeveer 16.500 joden overleefden de oorlog omdat zij ondergedoken zijn of omdat zij vervalste documenten gebruikten. Enkele duizenden joden vluchtten naar het buitenland, bijvoorbeeld naar Groot-Brittannië of naar Zwitserland.⁷

⁶ <http://www.holocaust.cz/cz/history/countries/neth>, 10.3.2012.

⁷ <http://www.holocaust.cz/cz/history/countries/neth>, 10.3.2012.

3. Anne Frank

Anne Frank is zeker één van de meest beroemde slachtoffers van de tweede Tweede Wereldoorlog in het algemeen. Haar dagboek hebben miljoenen mensen over de hele wereld gelezen. Maar wie en hoe was ze eigenlijk? Hoe was haar leven voor en tijdens de oorlog? Wat ondervond ze en wat voelde ze als onderduiker? Hoe waren haar relaties met anderen-onderduikers, mannen en wat dachte ze over God? En wat voor plannen had ze voor de toekomst? Op deze vragen probeer ik in dit hoofdstuk te antwoorden.⁸

3.1. Het leven voor de oorlog en voor het onderduiken

Hoewel Anne Frank altijd in verband met Nederland werd gebracht, is zij in Duitsland geboren, in Frankfurt am Main, waar haar voorouders al sinds de 17e eeuw hebben gewoond. Ze is op 12 juni 1929 als Annelies Marie Frank geboren. Zij is het tweede kind van Otto en Edith Frank, haar zuster Margot is drie jaar ouder.⁹

De familie leidde een vrij goed leven in Duitsland, maar toen Adolf Hitler aan de macht kwam, begon er anti-semitisme te stijgen en de familie besloot naar Amsterdam te verhuizen, zij dachten dat het in Nederland veilig was. Otto Frank ging al in 1933 naar Nederland om alles voor zijn familie voor te bereiden en hij werd directeur van een bedrijf Opekta (in het dagboek Traviex N.V. genoemd), dat bezig was met een productie van pectine. Anna en de andere familieleden verhuisden naar Amsterdam in 1934 toen Anna nog maar 4 jaar oud was. Kleine Anne begon eerst naar de kleuterschool te gaan en op haar zesde kwam zij op Montessorischool terecht, waar zij zes jaar les volgde, dan werd zij naar het Joodse Lyceum overgeplaatst.¹⁰ Op school vond Anne veel vrienden en zelfs veel bewonderaars.

Aanvankelijk ging alles heel goed, het bedrijf van Otto was heel succesvol, de twee jonge meisjes voelden zich thuis. Maar nadat Nederland op 14 mei 1940 door Duitsland

⁸ Ik gebruik de 80e druk van *Het Achterhuis* van Anne Frank.

⁹ Anne Frank Stichting: De wereld van Anne Frank. Bert Bakker, Amsterdam, 1985, blz. 10.

¹⁰ Anne Frank Stichting: De wereld van Anne Frank. Bert Bakker, Amsterdam, 1985, blz. 68.

bezet was, veranderde alles. De nazis begonnen daar dezelfde antisemitische regels als in Duitsland in te voeren. Er waren steeds meer maatregelen en beperkingen waaraan Anna zich moest wennen. Bijvoorbeeld moest Anne overal naartoe te voet gaan omdat zij niet met de tram kon rijden en haar fiets werd gestolen. Zij mocht alleen met joodse kinderen bevriend zijn, zij moest naar joodse school gaan en zij mocht alleen een joodse kapper en joodse ijswinkel bezoeken. Zij mocht vanaf 8 uur 's avonds niet op straat zijn en zij moest vele andere regels volgen. (zie paragraaf 2.1) Deze verboden moesten voor alle joden zeer vernederend en deprimerend zijn. Haar beste schoolvriend, Jopie zegt o.m.:

Ik durf niets meer te doen, want ik ben bang dat het niet mag.¹¹

Ondanks dit alles kon Anne van het leven genieten. Zij speelde ping pong en kletste met haar vriendinnen zoals elk meisje van haar leeftijd. Zij dacht niet veel over de oorlog na en zij was het gevar niet bewust zolang zij nog op vrije voeten in haar huis was.

Dit duurde tot het moment toen haar vader zei dat zij binnenkort moesten onderduiken. Na paar dagen werd een dagvaarding van de Gestapo aan haar zus Margot geleverd, iedereen wist wat het betekende. Margot moest zich aanmelden en zij werd ergens naartoe verstuurd. Zij moesten snel reageren. De volgende ochtend pakten zij zich snel in en vertrokken van hun huis. Het waren voor Anne en haar familie de laatste momenten van de vrijheid. De tijd waarin Anne kon doen, wat ze wilde, was voor altijd voorbij. Vanaf dat moment was het alles anders: zij mocht niet meer buiten spelen en haar vrienden bezoeken of met iemand buiten hun schuilplaats praten. De familie Frank moest zonder afscheid vertrekken. Voor Anne gebeurde het allemaal zo snel dat zij zich de gevolgen pas na enkele dagen realiseerde.

¹¹ Frank, Anne: Het Achterhuis. 80^e druk, Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz. 26.

3.2 Het leven in het achterhuis

Op maandag 6 juli 1942 zag Anne voor de eerste keer hun onderdak, eerder had zij geen idee waar zij zich gingen schuilhouden. Des te groter was haar verbazing toen zij ontdekte dat hun schuilplaats aan de achterzijde van het voormalige bedrijf van haar vader in Amsterdam gelegen was. Anne was blij met hun schuilplaats. Na de aankomst is gebleken dat Anne het onderduiken het best van de hele familie kon verdragen. Zij dacht dat zij de beste schuilplaats in het hele Nederland had en het leek alsof ze ergens op vakantie was.

Na één week kwamen naar de schuilplaats de andere onderduikers: het gezin van van Pels. Hr. Hermann van Pels was een medewerker van Anne's vader sinds 1938. Hij kwam met zijn vrouw, Auguste en zoon Peter, die ook zijn poesje, Mouschi, meenam. Na enige tijd, toen de situatie van de joden in Nederland nog erger werd, besloten zij om nog een andere persoon aan te nemen. Op 16 november 1942 kwam hr. Albert Dussel (in de werkelijkheid Fritz Pfeffer), het was een vriend van de familie en hun tandarts. Anne verheugde zich erg op de aankomst van het gezin van van Pels en later ook op die van heer Dussel. Zij vond dat het veel gezelliger met de nieuwe mensen zou zijn. En aanvankelijk was het ook zo, maar in de loop van de tijd begonnen zich de relaties tussen de onderduikers snel te verslechteren. Het is volgens mij niet verwonderlijk want zij zatten er dagen lang opgesloten en iedereen was doodsbang voor de oorlog die zich buiten die vier muren afspeelde. Zij waren moedeloos. Zij wisten dat hun vrienden en kennissen stierven onder erbarmelijke omstandigheden en dat de Gestapo hen ieder moment kon vinden en dat zij dan hetzelfde lot als de andere joden zouden delen.

Er was een schaarste aan het voedsel in het algemeen. Voor het eten zorgden hun helpers. Hoewel het niet makkelijk tijdens de oorlog was, lukte het hen redelijk goed vooral dankzij de zwarte markt. Zij hadden ook kennissen als melkboer en groenteman, die hen ook hielpen. Zij hadden ook veel ruzies over het eten, vooral die twee gezinnen met elkaar. Beide gezinnen wilden de lekkerste hapjes voor zichzelf. Dit veroorzaakte ook conflicten. Juist tijdens de maaltijden gebeurden de scherpste discussies.

3.3. Het dagboek ó zijn oorsprong

Het is voor iemand als ik een heel eigenaardige gewaarwording om in een dagboek te schrijven. Niet alleen dat ik nog nooit geschreven heb, maar het komt me zo voor, dat later noch ik, noch iemand anders in de ontboezemingen van een dertien-jarig schoolmeisje belang zal stellen.¹²

Toen Anne deze woorden schreef, kon zij niet weten hoe zij zich vergisde. Hoewel zij niet veel anders dan andere meisjes van haar leeftijd was, maakte haar lot iemand uitzonderlijk van haar. Zij werd een symbool van alle kinderen die slachtoffers van de Holocaust waren. Haar dagboek is in meer dan 60 talen vertaald en er zijn meer dan 30 miljoen exemplaren van verkocht (2008)¹³. Miljoenen mensen over de hele wereld hebben haar dagboek gelezen. Had Anne dat geweten, was ze zeker erg blij geweest dat haar grootste droom om een beroemde schrijfster te worden vervuld werd. Zij heeft het niet overleefd. Maar had zij de oorlog overleefd, was haar dagboek zo beroemd geworden? Het is moeilijk te zeggen ...

De eerste aantekening in het dagboek is gedateerd op 12 juli 1942, toen Anne het voor zijn dertiende verjaardag kreeg. Zij was heel enthousiast over het dagboek. Zij begon haar geheimen en meningen in het dagboek neer te schrijven, want zij dacht dat zij geen echte vriend had. Zij hoopte dat het dagboek haar vriendin kon zijn, aan wie ze brieven zou schrijven. Zij gaf het zelfs een naam: "Kitty".

Anne schreef aanvankelijk haar dagboek alleen voor haarzelf, maar dat veranderde nadat zij in het voorjaar 1944 een toespraak van een lid van de Nederlandse overheid, Gerrit Bolkestein, op Radio Oranje hoorde. Hij vroeg de mensen die in Nederland onder Duitse bezetting leefden, om hun dagboeken en brieven te bewaren voor de komende generaties.¹⁴

Anne, die een grote droom had om een beroemde schrijfster te worden, voelde erin haar kans en begon haar dagboek te bewerken tot een vorm die gepubliceerd zou kunnen

¹² Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz. 24.

¹³ www.annefrankguide.net/nl-NL/.../Vertalingen%20dagboek.doc, 08.05.2012.

¹⁴ Costa, Denisa, de: Anne Frank and Etty Hillesum: inscribing spirituality and sexuality. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1998, blz. 14.

worden. Daarom nam zij haar aantekeningen in de hand - de oorspronkelijke originele versie, die nu *versie a* heet, en begon zij die te herschrijven.

De passages bv. die zij niet goed vond, liet Anne weg. Zij schrapte ook de passages weg waarin zij haar ontwaken seksualiteit vermeldde en waarin ze heel slecht over haar moeder schreef. Zij probeerde de tekst ook stilistisch voor te bereiden. Op deze wijze ontstond de tweede versie, *versie b* genoemd.

De laatste aantekening in het dagboek van Anne is gedateerd op 1 augustus 1944, drie dagen daarna werd Anne met haar gezin en met de andere onderduikers gearresteerd. Na hun arrestatie werd haar dagboek door Anne Miep Gies, een medewerkster van Otto, gevonden die het bewaarde. De enige persoon die de oorlog overleefde, was haar vader, Otto Frank. Hij wist over de plannen van zijn dochter en besloot om haar dagboek te publiceren. Hij gebruikte beide versies van haar dagboek die hij nog bewerkte. Hij verwijderde de ~~melijke~~ passages over zijn vrouw en over Anne's adolescentie. Voor hem was Anne nog steeds een kleine meisje. Op die manier ontstond de eerste gepubliceerde versie, *versie c*. Het boek werd in juni 1947 uitgegeven, maar het was niet compleet. Het werd zeer gecensureerd en daarom leek het karakter van Anne niet zeer realistisch te zijn.¹⁵

Na de dood van haar vader werden haar dagboeken aan het RIOD (Rijksinstituut voor de Oorlogsdokumentatie) en het AFF (Anne Frank Fonds) nagelaten. De tweede instelling besloot een andere, meer uitgebreide en realistische uitgave van de dagboeken te publiceren. De verwerking van deze editie werd in opdracht van schrijver en vertaler Mirjam Pressler uitgevoerd. Deze versie werd *versie d* genoemd¹⁶.

De authenticiteit van Anne's dagboek werd al meerdere keren in twijfel getrokken en nog steeds zijn er mensen die aan die authenticiteit twifelen. Het dagboek werd in de jaren vijftig ondervraagd, vooral door mensen die ~~de Holocaust loochenen~~ genoemd worden. Zij willen namelijk bewijzen dat de Holocaust niet bestond of althans niet in zodanige vorm als het nu bekend is. Bijvoorbeeld, de Britse historicus David Irving

¹⁵ Costa, Denisa, de: Anne Frank and Etty Hillesum: inscribing spirituality and sexuality. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1998, blz. 11.

¹⁶ Costa, Denisa, de: Anne Frank and Etty Hillesum: inscribing spirituality and sexuality. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1998, blz. 28.

(1938) beweerde in de jaren zeventig dat het dagboek een vervalsing was die al na de oorlog werd geschreven¹⁷. Robert Faurisson (1929) Franse professor van literatuur publiceerde samen met Siegfried Verbeke (1941) in 1991 een brochure 'The 'Diary' of Anne Frank - A Critical Evaluation' die ook beweerde dat het dagboek van Anne een vervalsing was.¹⁸

Ondanks een aantal onbetrouwbaarheden is Anne's dagboek goed onderzocht. Eén van de grootste onregelmatigheden is het feit dat sommige delen van het dagboek met een balpen werden geschreven die pas na de dood van Anne geproduceerd werd. Hoewel deze onderdelen door haar vader herzien werden, worden zij als authentiek beschouwd. Het handschrift van Anne, achtergrondinformatie over haar familie en de omstandigheden van de arrestatie en deportatie werden in detail onderzocht. Ondanks de tegenstrijdigheden in verband met het auteurschap van het dagboek, verbood Amsterdamse rechtbank op 9 december 1998 elke ondervraging van de authenticiteit van het dagboek.¹⁹

3.4 Het karakter van Anne Frank

Het karakter van Anne is niet gemakkelijk om te beschrijven, want zij veranderde erg toen zij zat ondergedoken.

Aan het begin van het dagboek is ze een heel vrolijk jong meisje dat graag van het leven genoot. Zij was dol op grappen en probeerde zelf grappig te zijn.

Zij voelde zich erg eenzaam en onbegrepen wat voor haar leeftijd heel typisch was. Zij kon haar eenzaamheid heel goed verbergen door altijd vrolijk te zijn en alleen stiekem in haar kussen te huilen. Zij had veel problemen vanwege haar welbespraaktheid: zij moest altijd het laatste woord hebben wat niet iedereen leuk vond. Zij kon ook heel brutaal en stijfhoofdig zijn. Vanwege deze eigenschappen ontstonden er veel conflicten.

¹⁷ http://www.holocaust.cz/cz2/history/people/anna_frankova, 14.4.2012.

¹⁸ <http://www.ebookforum.cz/viewtopic.php?f=41&t=13700>, 14.4. 2012.

¹⁹ <http://www.answers.com/topic/anne-frank>, 14.4.2012.

Zij dacht dat niemand van haar hield en zij vroeg zich vaak af of zij echt zo slecht was, zoals de anderen beweerden.

*Dan slaap ik met het gekke gevoel van anders te willen dan ik ben of anders te zijn dan ik wil, misschien ook anders te doen dan ik wil of dan ik ben.*²⁰

Zij bleek zeer zelfkritisch te zijn, maar ook kritisch tegenover andere mensen. Zij was zeer bedachtzaam, consciëntieus, hardwerkend en doelbewust. Zij kreeg geen onderscheidingen op school, maar zij leerde heel veel en graag. Anne ontdekte graag nieuwe dingen en zij hield van vreemde talen. Zij sprak Nederlands, Duits, Engels en zij leerde Frans.

Aan de andere kant was zij erg humeurig, haar gedrag was altijd afhankelijk van haar momentele stemming die heel duidelijk uit haar dagboek was af te lezen. Zij was af en toe melodramatisch, in woede kon zij erg lelijk en hatelijk over andere mensen schrijven, maar aan de andere kant uitte zij zich liefdevol over haar vrienden. .

Zij probeerde altijd optimistisch te zijn, maar dit lukte haar niet elke keer. Soms klaagde zij bedroefd over de omstandigheden. Later begon zij aan een depressie te lijden en een tijdje weigerde zij het eten tot zich te nemen.

Als ik naar de 13-jarige Anne kijk, die met het schrijven van het dagboek begon, en naar de Anne van drie jaar later, merk ik twee zeer verschillende meisjes op. Het is waarschijnlijk veroorzaakt door haar leeftijd waarin zij van een jong meisje naar een jonge vrouw veranderde wat ook op haar karakter en haar meningen in het algemeen een grote invloed had. Zij schreef dat zij niet kon begrijpen hoe naïef en onervaren zij met 13 was. Zij schreef dit aan het leven in de krappe ruimte toe waarin zij veel sneller volwassen werd dan de andere meisjes van haar leeftijd. Ik denk dat het echt mogelijk is. Zij groeide in de moeilijke tijden op en ze verloor haar illusies en naïeve kinderlijke ideeën over het leven. Anne werd een andere persoon die anders over de wereld nadacht, vooral rationeler. Zij werd meer gewillig en ze probeerde meer in iemand anders z~~o~~n huid te kruipen in plaats van alleen aan zichzelf te denken.

²⁰ Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz. 77.

3.5. Anne en de oorlog

Anne heeft Kitty over de oorlog vrij goed geïnformeerd, zij had veel plezier aan elk militaire succes van de geallieerden. Zij keek erg uit naar het einde van de oorlog, naar de tijd wanneer zij weer uit zou gaan en terug naar school zou mogen .

Of zij het einde van de oorlog pessimistisch of optimistisch zag, was altijd afhankelijk van haar momentele stemming. Anne haatte de onzekerheid van wat er met hen zou gebeuren. Zij was ongelukkig omdat zij en de andere onderduikers zo veel moeilijkheden hun helpers brachten. Zij was hen erg dankbaar voor elke hulp:

*Aan de Hollanders ligt het heus niet, dat wij Joden het zo ellendig hebben.*²¹

Zij was ook de Nederlanders dankbaar die de Joden hielpen een onderdak te vinden en die medelijden met hen hadden. Bovendien uitte zij zich zeer goed over de Engelsen omdat zij tegen de Duitsers vechten en Nederlanders hielpen zich van hen te bevrijden.

Anne had een hekel aan de Duitsers voor de hele ellende die zij haar, haar familie, haar vrienden en de andere joden veroorzaakten.

*Fraai folk, de Duitsers. En daar behoorde ik ook eens toe! Maar neen, Hitler heeft ons al lang statenloos gemaakt. En trouwens, er bestaat geen groter vijandschap op de wereld dan tussen Duitsers en Joden.*²²

Uit Anne's dagboek bleek dat zij zich veel meer als een Nederlandse dan een Duitse voelde, hoewel zij in Duitsland geboren was en haar familie uit Duitsland afkomstig was.

Zij voelde zich heel schuldig en radeloos omdat zij veilig ondergedoken zat terwijl het met de andere joden inclusief haar vrienden zo vreselijk ging. Zij leefden en stierven onder verschrikkelijke omstandigheden waaraan zij niets kon veranderen. Anne probeerde daarover niet na te denken omdat zij wist dat het niemand, noch haar noch hen zou helpen. Bovendien vond zij die gedachten onverdraaglijk.

²¹ Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz. 30.

²² Idem, blz. 61.

Zij was vreselijk bang voor alle alarmen, sirenes en luchtaanvallen. Altijd als zij het schieten en bommen 's nachts hoorde, rende zij meteen naar haar vaders bed. Maar elk succes van de bondgenoten verhoogde haar hoop op het einde van de oorlog:

*Ik spreek wel over 'na de oorlog' maar dan is dat, alsof ik over een luchtkasteeltje spreek, iets dan nooit werkelijkheid kan worden.*²³

3.6. De intermenselijke relaties van Anne in het achterhuis

De relaties worden gespannen tussen de onderduikers, maar binnen de gezinnen zelf. Anne raakte vanwege haar karakter heel vaak in conflicten. De enige twee personen met wie zij bijna geen problemen had, waren haar vader en later ook Peter van Pels. Met de andere onderduikers had zij bijna constante ruzie. Zij was er vaak erg over verdrietig, zij vroeg zich af of zij echt zo slecht was. Zij voelde ervan spijt, maar zij wist dat zij van haar koppige en eigenaardige natuur niet kon veranderen. Zij leed eronder en voelde zich onbegrepen. Het zat haar dwars, dat iedereen haar als een klein kind behandelde. Het enige, dat voor haar begrip had, was haar dagboek. Ik denk dat het begin van één van haar brieven veelzeggend is:

*Ik damp van woede en ik mag het niet noten. Ik zou willen stampvoeten, schreeuwen, moeder eens hard door elkaar schudden, huilen, en weet ik wat nog meer om de nare woorden, de spottende blikken, de beschuldigingen die als pijlen van een scherp gespannen boog mij elke dag opnieuw treffen en die zo moeilijk uit mijn lichaam te trekken zijn. Ik zou moeder, Margot, Van Daan, Dussel en ook vader toe willen schreeuwen: Laat me met rust, laat me eindelijk een nacht slapen zonder dat mijn kussen nat is van tranen, mijn ogen branden en mijn hoofd bonst. Laat me gaan, weg van alles, liefst weg van de wereld!*²⁴

Zij klaagde vaak over de heer Dussel (Fritz Pfeffer) die in het begin heel aardig leek te zijn. Hij veranderde in een weezinwekkende oude man die Anna altijd beperkte en vermaande. Dankzij de goede wil van de anderen kon hij onderduiken, en toch gedroeg

²³ Idem, blz. 131.

²⁴ Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz.84-85.

hij zich een beetje egoïstisch en hebberig en nooit had hij zin om iets met iemand te delen. Voor Anne viel het nog moeilijker omdat zij een klein kamer met elkaar moesten delen.

Zij had ook altijd wat onenigheden met de heer en mevrouw van Pels. Zij moraliseerden en bersipten Anne gestadig. Vooral mevrouw van Pels die altijd de overhand probeerde te hebben bekritiseerde de opvoeding van Anne en haar gedrag in het algemeen. Zij werd vaak boos. Na een ruzie met haar maakte Anne een voor haar leeftijd rijpe opmerking:

*Maar één ding weet ik nu en dat is: je leert de mensen pas goed kennen, als je een keer echte ruzie met ze gemaakt hebt. Pas dan kan je hun karakter beoordelen!*²⁵

Maar het grootste probleem van Anne waren haar relaties binnen haar eigen gezin, vooral met haar moeder en zus. Anne had een gevoel dat zij bij het gezin niet hoorde. Volgens haar waren zij allemaal lief voor elkaar, alleen voor haar niet. Zij vervreemde zich langzamerhand van haar moeder en Margot. Anne had moeite met het feit dat moeder Margot anders dan haar behandelde. Zij was jaloers op haar zus. Zij benijdde Margot om boeken voor volwassenen die zij mocht lezen. Zij vond dat haar ouders meer van haar zus houden dan van haar.

3.7. Mannen en de liefde

Anne had al in haar leeftijd een paar bewonderaars, maar zij was niet zo veel geïnteresseerd in hen. Zij was blijkbaar blij ermee en uit haar opmerkingen bleek dat zij wist dat de jongens van haar hielden en dat zij prettig was. Zij was vanaf het begin niet zo veel op zoek naar liefde, maar eerder wou zij een echte vriend hebben. Maar in de loop van de tijd, als zij rijper werd, begon zij te verlangen naar een zielsverwant en naar een intieme contact met iemand.

²⁵ Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz. 57.

De eerste jongen, over wie Anne schreef in verband met de liefde, was Sally Kimmel. Zij hield van hem nog op kleuterschool, zij brachten veel tijd samen door, maar haar liefde bleef onbeantwoord.

Daarna ontmoette zij haar eerste liefde, Peter Schiff. Hij was een stuk ouder dan haar, zij brachten samen veel tijd door en volgens Anne waren zij heel erg op elkaar verliefd. Maar toen Anne een tijdje wegwas, merkte zij naar haar terugkomst, dat Peter haar niet meer begroette en met andere meisjes van hun leeftijd afspraakjes maakte. Hij was blijkbaar niet meer in haar geïnteresseerd. Anne vond het erg pijnlijk want zij dacht dat hij de man zou zijn met wie zij zou trouwen. Ze wilde geloven dat hij met de andere meisjes omging alleen maar omdat hij zijn gevoelens voor haar probeerde te verbergen. Anne dacht vaak aan hem en zij voelde zich nog steeds op hem verliefd. Op een nacht had zij een heel mooie intieme droom over Peter waarin hij haar gezicht aanraakte. De droom was zo levendig dat zij zich erg teleurgesteld en verdrietig voelde toen zij wakker werd.

Een andere jongen in haar leven was Hello die zij kort voor hun onderduiden ontmoette. Hij was ook iets ouder dan Anne. Hij had een vriendinnetje maar na hun ontmoeting werd hij meteen op haar verliefd omdat Anne in tegenstelling tot zijn vriendin Ursula heel leuk, behaaglijk en spontaan was. Hij had Anne erg lief, hij bezocht haar ondanks het feit dat zijn grootouders dat verboden. Anne hield van hem ook, maar zij beschouwde hem veel meer als een vriend. Zij beschreef hem nooit liefdevol, maar eerder vol vriendschap die men voor een zielsverwant voelde en voor iemand met wie men graag praatte en tijd doorbracht. Zij ontmoetten elkaar nog op die dag toen de oproep van de Gestapo kwam. Zij hebben afgesproken dat Hello haar later op dezelfde dag nog zou bezoeken, maar dit zou nooit meer gebeuren .

Hoewel het op het eerste gezicht anders leek, was Peter van Pels de grootste en waarschijnlijk de meest realistische liefde van Anne. Al vanaf het begin toonde Peter veel genegenheid voor Anne, bijvoorbeeld toen hij haar over haar wang streelde, maar zij vond het uiterst onaangenaam. Zij vond hem saai en helemaal niet aardig. Anne beschreef hem zo:

*Peter vind ik nog steeds niet aardiger, het is een vervelende jongen, hij luiert de hele dag op zijn bed, timmert een beetje en gaat dan weer dutten. Wat een stomkop!*²⁶

Maar of zij dit echt dacht, valt het moeilijk te zeggen. Meisjes van haar leeftijd zijn soms erg schuchter en zij schamen zich voor hun liefde die zij dan proberen te verbergen door over die persoon te roddelen. Dit deed Anne vanaf het begin. Hoewel Peter volkomen onopvallend en onschadelijk was, merkte zij gestadig aanmerkingen over hem. Misschien vond zij hem leuk, maar zij wilde dat niet toegeven.

Maar geleidelijk begon Anne Peter te accepteren omdat zij steeds meer naar iemand verlangde met wie zij kon praten. Zij begon zelf naar zijn gezelschap te zoeken. Zij brachten samen steeds meer tijd door. Anne bezocht hem bijna elke avond op zijn kamer zodat zij over verschillende onderwerpen konden praten. Zij spraken over het leven op die schuilplaats, over de relaties met hun ouders, maar ook over intieme dingen zoals seks. Anne beschouwde hem als haar beste vriend en zielsverwant. Zij hielpen elkaar problemen op te lossen. Zij vertrouwden elkaar. Anne was erg blij omdat zij uiteindelijk een goede vriend vond. Sinds die tijd viel het het onderduiken opeens draaglijker en keek Anne uit naar elk moment dat zij met Peter doorbracht.

Geleidelijk begon zij iets meer dan alleen maar vriendschap voor hem te voelen. Anne dacht steeds meer aan hem, zij kan zich niet meer op iets anders concentreren. Uiteindelijk raakte zij helemaal op hem verliefd. Zij was bang dat het haar zus pijn zou doen omdat Margot ook wel iets voor hem leek te voelen. Peter toonde echter zijn genegenheid alleen voor Anne. De andere onderduikers merkten natuurlijk hun nauwe relatie, sommigen maakten grapjes over hen en Anne's vader was niet echt enthousiast over die vriendschap. Hij wilde niet dat Anne Peter zo vaak bezocht, maar ze was niet gehoorzaam.

Juist vanwege hun relatie begon het eerste grote conflict tussen Anne en haar vader. Anne schreef hem een nare brief waarin zij klaagde dat zij, haar ouders dus, haar als een klein kind beschouwden en dat zij feitelijk zo zelfstandig was dat zij haar ouders niet meer nodig had. Haar vader was erg teleurgesteld. Anne besepte ook dat zij te hard is

²⁶ Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz. 46.

geweest. Zij begon er snel spijt van te voelen, maar haar relatie met Peter veranderde daarna niet. Anne genoot van de tijd die zij samen hadden en van de intimiteit die zij met elkaar deelden: zij beschreef hoe zij elkaar omarmden of hoe hij haar zijn eerste kus gaf. Anne vroeg zich af of ze zich naar haar leeftijd niet te provocerend gedroeg. Zij was bang wat de anderen, haar vrienden en haar ouders zouden zeggen. Zij was inderdaad slechts 14 jaar oud en in die tijd was het niet gebruikelijk dat een jong meisje zich op die manier tegenover een jongen gedroeg. .

Maar toen zij van Peter alles heeft gekregen wat zij wilde en vooral toen ze vaststelde dat hij echt gek op haar was, begon zij niet meer in hem geïnteresseerd te zijn. Anne schreef steeds minder over hem in haar dagboek tot zij er bijna mee ophield. Aan het eind van het dagboek merkte zij zelfs dat zij erg teleurgesteld over hem was. Zij vond het lastig dat hij niet gelovig was en dat zij zo snel naar de intimiteiten overstapten. Zij praatten veel over intieme zaken, maar nooit over dingen die haar het meest aangrepen of irriteerden. Zij vond dat hij niet in staat was zo'n vriend voor haar te zijn die ze nodig had.

3.8. Anne en God

Hoewel Anne blijkbaar heel religieus opgevoed was, schreef zij zelden in haar dagboek over God, maar hoe meer zij zich uitzichtsloos voelde, had ze meer behoefte aan morele steun en zocht zij daarom naar een vertroosting en hoop bij God. Zij zinspeelde op God steeds vaker. Hij was de beschermer en het behoud. Ondanks het feit dat zij en haar familie en de andere joden moesten lijden, geloofde zij dat God het joodse volk zou redden:

Wie heeft ons dit opgelegd? Wie heeft ons Joden tot een uitzondering onder alle volkeren gemaakt? Wie heeft ons tot nu toe zo laten lijden? Het is God geweest die ons zo heeft gemaakt, maar het zal ook God zijn, die ons opheft.²⁷

²⁷ Frank, Anne: Het Achterhuis. Bert Bakker, Amsterdam, 1989, blz.216.

Zij was niet orthodox, maar zij vond het onbegrijpelijk dat iemand niet gelovig kon zijn. Zij geloofde dat de godsdienst erg belangrijk in het menselijke leven was want juist het geloof de mens op het goede pad hield.

3.9. Anne's plannen voor de toekomst

Zoals ik hier al meerdere keer benadrukte, was de grootste wens van Anne om een beroemde schrijfster te worden. Zij was van plan om haar dagboek te publiceren, en dit verlangen ging na haar dood in vervulling.

Zij wilde ook een gerespecteerde journalist worden. Bovendien wilde zij ook iets groots in haar leven bereiken. Zij was eigenlijk veel geëmancipeerd wat in die tijd en voor haar leeftijd nog vrij vooruitstrevend en ongewoonlijk was. Zij wilde niet een gewone huisvrouw worden. Zij was ook niet van plan op haar moeder te lijken en een dergelijk beperkt leven zoals zij te leiden.

In de toekomst wilde zij voor een jaar naar Londen en Parijs vertrekken waar zij vreemde talen zou leren en kunstgeschiedenis kon studeren. Anne wilde ook veel plaatsen in de hele wereld bezichtigen. Bovendien wenste ze zich veel geld te hebben zodat zij gewoon van het leven kon genieten. Kortom had zij wensen en dromen die typisch zijn voor een tiener.

4. Etty Hillesum

*Ik wil de kroniekschrijfster worden van veel dingen uit deze tijd.*²⁸

Kroniekschrijfster te zijn is precies wat Etty wilde en wat ook in vervulling ging. Zij was altijd op zoek naar het doel van haar leven. Etty wilde niet alleen iets van de wereld krijgen, maar ook iets aan hem geven. Zij is erin, naar mijn mening, heel goed geslaagd.

Zij liet ons het beeld van haar tijd in haar dagboek en brieven na, een unieke getuigenis rechtstreeks van een overgangskamp waar zij voor een lange tijd werkte en waar zij veel meemaakte. Maar dankzij haar grote liefde voor het schrijven kunnen wij nu deze verschrikkelijke tijd ten minste een beetje benaderen.²⁹

4.1. Het leven voor de oorlog

Esther, de echte naam van Etty, Hillesum is op 15 januari 1914 in Hilversum geboren. Zij was één van de drie kinderen van Dr. Louis Hillesum en zijn vrouw Rebecca. Haar vader was een goed opgeleide en succesvolle leraar klassieke talen en vervolgens rector van het Stadelijk Gymnasium in Deventer. Haar moeder kwam oorspronkelijk uit Rusland waaruit zij tijdens één van de pogroms naar Nederland vluchtte.

Etty had twee jongere broers, Jaap (Jacob) en Michael. Jaap was twee jaar jonger en werd een dokter en Mischa was acht jaar jonger dan Etty en werd een geniaal pianist die toch zulke psychische problemen had dat hij zelfs in psychiatrische inrichtingen terecht kwam. Jacob was evenzo geestelijk labiel en hij werd ook psychiatrisch behandeld.³⁰

In 1924 verhuisde het hele gezin naar Deventer. Sinds 1926 ging Etty naar het Stedelijk Gymnasium, de school van haar vader, dat zij succesvol in 1932 beëindigde. Dan ging

²⁸ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 42.

²⁹ Ik ga uit de 9de druk van *Het verstoorde leven* van Etty Hillesum uit.

³⁰ Jaap overleefde de oorlog niet. Hij kwam naar Westerbork pas eind september 1943 toen de rest van zijn familie al weg was. In 1944 werd hij gedeporteerd naar Bergen-Belsen. En waarschijnlijk in het voorjaar 1945 overleed hij een trein die uit dit concentratiekamp vertrokken was. <http://www.ehoc.ugent.be/node/15>, 12.05.2012.

zij naar Amsterdam om rechten te studeren. Zij kreeg het diploma in 1939 en daarna begon zij Slavische talen te studeren. Zij was echt dol op het Russisch waarvan zij ook privé lessen gaf. Bovendien had zij ook veel belangstelling voor de psychologie.³¹

4.2. Etty's leven tijdens de Tweede Wereldoorlog

Etty woonde bij Han Wederif in Amsterdam bij wie zij als huishoudster zou moeten werken, maar feitelijk had Etty een intieme relatie met hem. Etty verdiende haar brood met les Russisch te geven. Zij was geïnteresseerd in de Russische taal en cultuur wat ik ook eerder benadrukte.

Etty was heel complex van karakter. Zij voelde zich heel vaak verward en daarom zocht zij naar een externe hulp. Zulke hulp bood haar de gerenommeerde chiromant Julius Spier (1887-1942) aan. Hij heeft haar leven erg veranderd. Dankzij hem begon zij ook haar dagboek te schrijven. Later werd zij zijn secretaresse en assistente. Zij kregen ook een intieme relatie met elkaar. Etty leek soms een obsessie voor hem te hebben. Het is zeker dat hij een enorme invloed op haar uitoefende.

Met Etty ging het in het begin van de oorlog zeer goed in bepaalde opzichten. Zij had haar eigen knusse kamer, meer dan voldoende lekker eten en vooral veel tijd voor het lezen en schrijven wat voor haar heel belangrijk was. Etty wist dat deze periode op ieder moment kon beëindigen en daarom probeerde zij van het leven zo veel mogelijk te genieten en zich niet met de afschuwelijke dingen te bemoeien. Zij was vastberaden en vol vreugde, het doordringende leed van buitenwereld had bijna geen invloed op haar.

Geleidelijk echter begon zij verschillende gezondheidsklachten te hebben. De algemene omstandigheden en alle beperkingen hebben haar toch aangegrepen zodat zij zich vernietigd voelde hoewel zij het probeerde te ontkennen. Zij schreef dat de verboden zelf haar niet erg konden belemmeren, maar dat haar innerlijke tenonderging. Er waren ook meer redenen waarom zij zich gedeprimeerd voelde: bv. het feit dat zij niet genoeg liefde van Julius Spier zou krijgen. Bovendien kon zij af en toe zichzelf niet uitstaan omdat zij - in die verschrikkelijke tijden waarin andere joden lijden en sterven -

³¹ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 6, 7.

alleen maar met zichzelf en met de vraag bezig is of Spier genoeg aandacht aan haar besteedde.

Toen de situatie van de joden in Amsterdam erg ernstig begon te zijn, ging Etty op advies van haar vrienden en haar broer, Jaap bij de Joodse Raad te werken waar zij als een typiste aangesteld werd. Dat zou haar voor een tijd beschutten, maar zij meldde zich uiteindelijk als een vrijwilligster voor Westerbork aan zodat zij daar voor de Joodse Raad kon blijven werken. Op dat moment begon een zeer moeilijke periode voor Etty omdat haar geliefde en zeer belangrijke man in haar leven, Spier, kort daarna is gestorven. Bovendien had zij meer gezondheidsproblemen die haar zelfs naar een ziekenhuis brachten. Op dit moment was zij vaker dan ooit op zoek naar God, op zoek naar de troost en vooral naar de levenskracht waarin zij in deze moeilijke tijden te kort kwam.

Dankzij haar beroep bij de Joodse Raad, had zij wel een aantal privileges en een andere status. In Westerbork was zij geen gewone gevangene, maar een medewerkster.³² Zij hoefde niet met de anderen in de grote barakken te wonen, integendeel had zij een behoorlijke ingerichte kamer die zij met de andere vrouwen uit de Joodse Raad moest delen. Etty raakte gewoon aan het leven in Westerbork. Zij schreef zelfs dat zij Westerbork begon graag te hebben. Toen zij na twee maanden ziek werd, kreeg zij zelfs een toestemming om naar Amsterdam te gaan.

In Westerbork vond zij een andere goede vriend, Jopie Vleeschhouwer van wie zij veel morele steun kreeg. Haar ziekte maakte haar verblijf en werk in Westerbork veel moeilijker. Een paar keer moest zij daarom naar huis naar Amsterdam hoewel zij zich de hele tijd toewenste zo snel mogelijk terug te kunnen gaan. Liggend in bed voelde zij zich namelijk totaal nutteloos. In Westerbork was zij altijd in het centrum van de gebeurtenissen en daar waren er mensen die haar nodig hadden.

Na enige tijd kwam haar gezin: haar ouders en jongere broer Mischa naar Westerbork. Jaap werkte nog steeds in Amsterdam. Zij bezocht hen vaak en zorgde voor hen. Niet

³² Dit veranderde in juli 1943 toen de medewerkers van de Joodse Raad afdeling Westerbork hun status kwijtraakten. De helft van hen mocht naar Amsterdam terug, de rest werd gewone kampbewoners. Etty behoorde tot de tweede groep. <http://www.ehoc.ugent.be/node/15>, 12.05.2012.

zelden moest zij gebruik maken van haar privileges. Dankzij hun vrienden kregen zij regelmatig voedselpakketten. Zij nam niet de dezelfde houding aan als haar moeder en broer die hun leven probeerden te redden. Etty dacht dat iedereen zich aan zijn lot moest onderwerpen in plaats van ertegen te vechten. Zij wist dat zij waarschijnlijk binnenkort naar Polen zouden moeten vertrekken, maar zij wilde blijkbaar liever hier blijven maar niet omdat zij bang voor de reis en toekomst was, maar om een andere rede die zij zo samenvatte:

Het is gemakkelijker om uit de verte voor iemand te bidden dan hem naast je te zien lijden. ³³

In die tijd bad Etty veel, maar ó zoals zij zei - niet opdat het met haar familie en andere joden beter zou gaan, maar opdat God aan hun droevige lot zo snel mogelijk een einde zou maken. Zij beschouwde dit als het lot van alle joden waaraan zich iedereen moest aanpassen.

Het leek alsof zij de dood niet doodernstig nam. Haar benadering hielp haar zeker in Westerbork om niet psychisch in te storten. Zij noemde deze aanpak: õiets heel sterks binnenõ. ³⁴

Dankzij haar werk bij de Joodse Raad en haar kennissen kon haar gezin in Westerbork langer blijven dan de anderen gevangenen, maar blijkbaar verloor zij haar geprivilegieerde positie omdat het gezin op 7 september 1943 Westerbork moest verlaten in een transport naar Auschwitz. Vermoedelijk was het een strafdeportatie ³⁵ die erg onverwacht kwam en volgens een brief die haar vriend Jopie aan haar vrienden in Amsterdam stuurde, was Etty zeer teleurgesteld, maar toch verzoende zij zich heel snel met dit feit. Tijdens het vertrek bleek zij gewoon vrolijk en goed gehumeurd te zijn.

³³ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 188.

³⁴ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven, De Haan, Haarlem, 1982, blz. 190.

³⁵ Haar moeder stuurde blijkbaar een brief aan het hoofd van de SS in Nederland Hans Rauter waarin zij om een paar privileges vroeg. In woede gaf Reuter op 6 september 1943 het bevel om de hele familie meteen op transport te stellen. <http://www.ehoc.ugent.be/node/15>, 12.05.2012.

Helaas overleefde niemand uit haar gezin. Volgens een Rode-Kruisbericht stierf Etty op 30 november 1943 in Auschwitz.³⁶

4.3. De dagboeken van Etty

De eerste vermelding in het dagboek is van 9 maart 1942. Zij begon het dagboek te schrijven naar aanleiding van haar gesprekken met Julius Spier. Zij hoopte dat zij op die manier een soort klaarheid in haar innerlijk leven kon aanbrengen. Zij raakte heel snel verslaafd aan het stuk papier en haar pen. Niet kunnen schrijven en haar gedachten organiseren zou haar volgens haar eigen woorden vernietigen.

Eén van de voornaamste thema's van het dagboek, vooral in het begin, waarmee zij voortdurend bezig was was Julius Spier en hun wederzijdse relatie. Een ander zeer belangrijk onderwerp was Etty zelf. Zij was altijd op zoek naar haarzelf. Vaak schreef zij over haar stemmingen die heel snel veranderden en over haar levensbeschouwingen, over de andere mensen en God. Zij uitte zich zeer openlijk over haar verhoudingen tot mannen, liefde en seksualiteit in het algemeen.

Van 29 juni tot 5 september 1942 stopte zij met het schrijven van haar dagboek als gevolg van enkele belangrijke gebeurtenissen in haar leven. Zij kreeg namelijk de oproep naar Westerbork en haar geliefde Spier is onverwacht aan een plotselinge ziekte overleden. Dan begon zij weer aan haar dagboek te werken. Meer aandacht werd in haar dagboek ook aan haar eigen ziekte en aan het leven in Westerbork besteed. De laatste vermelding in haar dagboek was van 12 oktober 1942, dan kunnen wij het lot van Etty alleen uit haar vele brieven aflezen die zij vanuit Westerbork aan haar vrienden in Amsterdam schreef en vice versa.

Zij droomde dat haar dagboeken gepubliceerd zouden worden. Na de oorlog gaf haar kamergenote Maria Tuinzig het manuscript aan de bevriende familie Smelik die sinds 1947 een uitgever probeerde te vinden. In 1980 kreeg J.G. Gaarlandt de dagboeken en brieven in de hand die hij bewerkte en daarna liet publiceren. Het dagboek werd voor

³⁶ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 8.

het eerst in 1981 uitgegeven en het had in Nederland veel succes.³⁷ Het werd ook in 14 landen vertaald en gepubliceerd (2005).³⁸

4.4. Het karakter van ETTY

ETTY geloofde dat ze voorbestemd was om een kunstenares en schrijfster te worden. Zij was heel zelfbewust hoewel zij het niet direct toegaf. Van dag tot dag veranderden haar gemoedsstemmingen en zelfreflectie. Op een bepaald ogenblik was zij heel blij en op het andere had zij het gevoel van leegte. Zij was vaak in de war.

Aanvankelijk voelde zij heel vaak medelijden voor zichzelf alsof zij ervan genoot ongelukkig te zijn. Zij drukte dit zelfkritisch uit:

*En ik geloof dat er bij mij ook dit zit: een zich hineinsteigernø in een z.g. tragisch gevoel. En niet alleen een zich steeds ongelukkig voelen, maar een zich steeds ongelukkiger willen voelen. Het op de spits drijven van dramatische situaties en daar dan zo lekker onder lijden.*³⁹

Aanvankelijk had zij een govoel alsof niemand in de wereld zo veel als zij moest lijden en niemand haar zou kunnen helpen. Dood leek haar de beste en makkelijkste oplossing voor haar problemen te zijn hoewel er nooit serieus van zelfmoord sprake was.

Zij dacht dat zij anders dan de rest van de vrouwen was. Vaak vroeg zij zich af of zij helemaal geschikt was om ooit met iemand te trouwen. ETTY meende dat ze eerder geschikt was om haar lief en leed niet alleen met één man te delen, maar met alle mensen. Zij was daarom heel blij dat zij zelfstandig en onafhankelijk was en dat zij op zichzelf kon vertrouwen.

ETTY was vol tegenstrijdigheden. Wat zij op een moment vol overtuiging beweerde en met een paar argumenten onderbouwde, kon zij even snel met dezelfde overtuiging ontkennen.

³⁷ Hillesum, ETTY: Het verstoorte leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 9.

³⁸ Hillesum, ETTY: Přerovaný život. Karmetaliánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2005, blz. 17.

³⁹ Hillesum, ETTY: Het verstoorte leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 98.

Tegelijk wilde zij niemand lastig vallen. Zij benadrukte dat zij al bereid was het leed te verdragen. Voortdurend drukte zij ook haar dankbaarheid aan Spier uit omdat zij - dankzij hem - uiteindelijk God en haar innerlijke balans vond. Zij herhaalde ook vaak hoe oneindig gelukkig en evenwichtig zij was, terwijl men iets anders uit haar geschriften kon concluderen. Deze uitspraken zijn gewoon niet betrouwbaar omdat zij, wat ik al eerder schreef, meermaals van haar stemming veranderde zodat het gevoel van ongelooflijk geluk in een diep verdriet en radeloosheid kon omslaan.

4.5. Etty en de oorlog

Etty had aanvankelijk bijna geen emotionele verhouding tot de oorlog alsof de oorlog geen invloed op haar had. Zij loste vooral haar persoonlijke problemen op, zij was met haar gemoedsstemmingen, haar innerlijke verwarring en vooral met mannen bezig. In haar dagboek werden de omstandigheden tijdens de oorlog niet veel beschreven.

Zelfs nog in december 1941 gaf zij toe dat zij de oorlog en de oorlogsgruwelen niet zo erg beleefde, omdat het namelijk al eens in de Eerste Wereldoorlog is gebeurd. Daarom werd de oorlog tot een cliché. In de loop van de tijd begon de oorlog ook haar aan te grijpen.

Zij beseftte dat het om de totale ondergang en vernietiging van alle joden ging. Dit accepteerde zij het als een soort vastheid die haar leven weer zinvol maakte. Zij realiseerde zich dat zij ook snel kon sterven. De tijd die haar zou overblijven wilde zij zo goed mogelijk gebruiken. Zij accepteerde de dood als een onderdeel van het leven. Dankzij het feit dat zij de dood begreep en als iets vanzelfsprekend beschouwde, ontdekte Etty haar eigen enorme levenskracht.

*Het klinkt bijna paradoxaal: door de dood buiten zijn leven te sluiten, heeft men nooit een volledig leven en door de dood binnen zijn leven op te nemen, verruimt en verrijkt men zijn leven.*⁴⁰

⁴⁰ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz.110.

Etty schreef in haar dagboek dat vanwege de vernietiging van joden en de dood die steeds dichtbij kwam, begon een nieuwe fase van haar leven die veel intenser was. Het ging niet meer om kleinigheden. Iedereen richtte zich uitsluitend op de essentiële dingen.

Zij benadrukte dat zij vanwege de oorlog meer dingen begon te waarderen. Bijvoorbeeld, beschouwde zij eerder een goede maaltijd als iets vanzelfsprekends, maar nu was het voor haar een onverwacht geschenk dat zij waardeerde en waarvan zij veel meer dan eerder genoot.

Soms vermeldde zij ook de maatregelen tegen de joden. Zij hoopte dat als zij zich geen zorgen over die verordeningen maakte zouden die haar helemaal niet kunnen aangrijpen of ten minste niet wezenlijk. Volgens haar zouden alle joden een dergelijke aanpak moeten aanleren.

Het verwonderde haar zelfs dat zij zich weer gelukkig en rustig voelde hoewel er zo veel afschuwelijke dingen rond haar heen gebeurden en hoewel zij wist dat zij elke dag naar een kamp zou worden gedeporteerd.

Zij maakte plannen wat zij nodig zou hebben voordat zij naar een kamp moest gaan en hoe zij van iedereen een definitief afscheid zou nemen met de zekerheid dat ze hen nooit terug zou zien. Etty besteedde veel aandacht aan haar zwakke fysieke conditie die zich door het harde werk zou versterken. Zij zou in verband ermee minder afhankelijk van de fysieke behoeften moeten zijn zoals het lekkere eten. Bepaalde ontberingen vond zij zelfs positief omdat die haar karakter zouden temperen en harden zodat zij meer kon weerstaan en doorstaan dan nu. Voor het vertrek zou zij ook de tandarts moeten bezoeken. Haar grote droom was om alle werken van Rilke die zij dankzij Spier herontdekte te lezen. Het ergste voor haar was in het begin de gedachte dat zij Julius Spier nooit zou terugzien en dat zij niet zou weten hoe het met hem ging. Zij wilde niet aan het lot van joden ontgaan, integendeel, zij wilde dit lot met hen delen.

*Het gaat er niet meer om, om zichzelf coûte que coûte uit een bepaalde situatie te houden, maar daarom, hoe men zich, in welke situatie dan ook, gedraagt en verder leeft.*⁴¹

⁴¹ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz.131

Etty had bezwaar tegen de mensen die te optimistisch waren en op de hulp van het buitenland rekenen. In plaats daarvan zouden zij het leven aannemen zoals het was met al verdriet en moeilijkheden die ons moesten verrijken.

Bovendien had zij zelfs bezwaar tegen de oude mensen die bang voor de dood waren en niet op transport wilden gaan. Het was voor haar onbegrijpelijk dat oude mensen zich zo aan hun oude lichaam konden vastklampen.

Ondanks alles vond zij dat het leven behoorlijk rechtvaardig was. Etty geloofde niet dat er kwade mensen bestonden, maar het was echter hun angst die hen tot slechte daden aanspoorde of dwong.

Het is moeilijk te begrijpen dat zij de levensvreugde achter de prikkeldraad van Westerbork kon voelen aangezien dat zij ook alle verschrikkingen van dit kamp kende. Nog steeds was zij in staat het leven te prijzen en het mooi en logisch te vinden. Dit kon blijkbaar geen menselijke gruweldaad veranderen.⁴²

4.5.1. Etty en haar werk voor De Joodse Raad

Haar vrienden adviseerden haar om haar connecties te gebruiken en het werk bij de Joodse Raad aan te vragen zodat zij haar leven kon redden. Zij was aanvankelijk zeer sceptisch tegenover dit voorstel ingesteld. Over de instelling, Joodse Raad, had zij geen bijzonder goed oordeel. Etty vergeleek die met een stuk drijfhout:

*Net een stuk drijfhout op de onmetelijke oceaan na een schipbreuk, waar nog zoveel mogelijk mensen zich trachten vast te klampen.*⁴³

Uiteindelijk stuurde zij toch een sollicitatiebrief, maar zij vond oneerlijk om door middel van een protectie tegen andere joden te vechten die hun overlevingskansen evenzo probeerden te vergroten.

⁴² Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 92.

⁴³ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 131.

Op 15 juli kreeg Etty een baan in de culturele afdeling van de Joodse Raad. Dit gebeurde als gevolg van vriendjespolitiek en daarom twijfelde zij of zij het zou moeten aannemen of niet. Maar uiteindelijk kwam zij tot de conclusie dat dit een teken van God was die blijkbaar nog wat plannen met haar had. Daarom besloot Etty dat zij daar voor mensen zou zorgen om hen een dergelijke kans te geven die zij zelf kreeg.

In die tijd leerde Etty veel over het menselijke karakter. Het werk zelf had zij ingelijk niet graag en hetzelfde gold ook voor haar collegasø die zij niet aangenaam vond. Volgens haar werkten zij gewoon alleen maar om zichzelf te redden en niet om de anderen te helpen. Dat is ook de reden waarom zij uiteindelijk om een baan direct in Westerbork verzocht.

4.6. De intermenselijke relaties van Etty

Etty was altijd heel gezellig. Zij ontmoette heel graag met andere mensen en besprak met hen verschillende onderwerpen. Zij hield een regelmatige briefwisseling met veel mensen met wie zij vaak vrij eenvoudig bevriend raakte. Etty had daarom vrij veel vrienden, niet zelden mannelijke vrienden. In haar dagboek gaf zij ooit toe dat haar enige echte vriendin Liesl Levie was, maar later vond zij volgens mij een zeer goede vriendin in Tide (Henny Tideman) met wie ze trouwens Spier bezochte omdat die ook zijn patiënte was. Na zijn dood raakten zij nog meer bevriend toen zij hun herinneringen aan hem met elkaar konden delen. In de volgende paragrafen besteed ik veel aandacht aan emotionele banden die Etty met verschillende mensen had, ook in haar naaste omgeving waarmee ik ook gaat beginnen.

4.6.1 De relatie met haar ouders

Etty groeide in een gezin op dat geen exacte weergave van een ideaal gezinsleven was. Haar ouders hadden heel vaak een ruzie met elkaar. Haar broers waren zeer getalenteerd maar ook zeer labiel waartoe Etty volgens mij ook een beetje neigde. In ieder geval was zij in het begin niet mentaal evenwichtig wat uit haar geschriften duidelijk bleek.

Over haar gezin schreef zij weinig tot hun aankomst naar Westerbork. Alleen een keer beschreef zij het bezoek van haar vader en haar bezoek aan hem.

Zij had zeker een nauwere band met haar vader dan met haar moeder. Zijn problemen nam zij altijd erg serieus, maar als de moeder zich over iets beklaagde, had Etty geen echt medelijden met haar, integendeel, dit stoorde haar erg. Etty begon over haar moeder te schrijven pas toen zij in Westerbork aankwam. Haar grootste bezwaar was dat haar moeder constant over iets klaagde. Etty vond haar gedrag belachelijk:

*Klestwif, rotmens, jengel toch niet zo, ja hoor, klets maar raak. Dat zijn mijn innerlijke reacties als moeder tegen me zit te praten. Moeder is iemand die je het bloed onder de nagels vandaan kan halen. Ik probeer haar objectief te zien en probeer haar ook een beetje lief te hebben, maar opeens zeg ik dan weer hartgrondig in mezelf: wat ben je toch een belachelijk en gek mens.*⁴⁴

In het algemeen had Etty geen hartelijke relatie tot haar ouders. Weliswaar had zij haar vader heel graag, maar toch toen hij bijvoorbeeld op bezoek voor een paar dagen zou willen komen, vond zij het erg vervelend. Etty had zeker medelijden met hem omdat hij met zo'n vrouw als haar moeder moest samenleven.

Etty beschuldigde hen ook dat zij zich door de eindeloze beslommeringen lieten overweldigen waardoor zij haar en haar broers geen houvast konden geven en tot hun vorming niet hebben bijgedragen.⁴⁵

In Westerbork veranderde hun relatie heel sterk. Haar opmerkingen over hen werden niet meer negatief. Bovendien probeerde zij hen zo veel mogelijk te helpen. Hoewel zij met hen niet op transport wilde gaan, was het toch duidelijk dat zij van hen hield.

4.7. Etty en mannen en de liefde in het algemeen

Etty's mening over de liefde veranderde sterk in de loop van de tijd. Haar zelfreflectie was ook steeds aan het wankelen.

⁴⁴ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 40.

⁴⁵ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 74.

*Nu ik langzamerhand ÷gesamelt÷raak, voel ik dat ik eigenlijk een doodernstig mens ben die geen grapjes verstaat op het gebied van de liefde. Wat ik wil is één man voor een heel leven en samen iets opbouwen.*⁴⁶

Dat schreef Etty in het begin van haar dagboek op 19 maart 1941, maar in de loop van de tijd kwam zij tot de conclusie dat de liefde voor één mens dwaas was, in tegenstelling tot de liefde voor alle mensen omdat die niet zelfzuchtig was. Aan de andere kant bleek uit haar geschriften dat zij wel een grote genegenheid voor één mens had, namelijk voor Spier. Zij schreef over Julius Spier voortdurend terwijl zij niet wilde toegeven dat zij van hem hield. Haar relatie tot hem grensde aan een soort obsessie en verslaving, in elk geval was zij zeker dol op hem.

Naast Spier, over wie ik nog in een aparte paragraaf schrijf, noemde zij in haar dagboeken een paar andere mannen. Zij hield een intieme relatie met haar huiseigenaar Han, over wie zij anders in haar dagboek zelden schreef. Hij werd alleen in verband met hun seksuele relatie genoemd. Het bleek dat zij met één man een seksuele band aanging en tegelijk met één andere man een soort spirituele relatie kon beginnen.

In het dagboek kwam nog een andere man voor, namelijk Max met wie zij bevriend was toen zij 19 was. Na enkele jaren ontmoetten zij elkaar weer. Hij is van plan om te trouwen en vroeg haar om advies. Hij vertelde haar dat zij heel veranderd is in de positieve zin van dit woord en dat zij pas nu een echte vrouw is geworden. Zij gaf toe dat zij hem ooit bedrogen heeft, maar dankzij het gesprek verzoenden zij zich met elkaar en rekenden met het verleden af.

In die tijd, wanneer haar grote liefde Spier stierf, ontmoette zij Osias Kormann die voor haar een grote steun was. Dit gebeurde in Westerbork. Over die band kunnen wij alleen wat schaarse informatie in hun brieven vinden omdat Etty in die tijd al met haar dagboek ophield. Het is zeker dat zij hem heel vaak schreef en dat hij haar veel in Westerbork hielp. Het is mogelijk dat zij een liefdesverhouding hadden.

⁴⁶ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 22.

4.7.1. Haar relatie met Julius Spier

Zij ontmoetten elkaar in februari 1941 en onmiddellijk werd hij een heel belangrijke persoon voor haar. De ontmoeting met hem veranderde haar leven. Hij was toen 27 jaar ouder dan Etty, dus op het moment dat zij elkaar ontmoetten was hij al 54 jaar oud. Hij had een talent om uit de lijnen van de handen aanleg en karakter van mensen af te lezen.⁴⁷ Hij werd bekend als psychochiroloog. Dat was ook de reden waarom Etty hem voor de eerste keer bezocht.

Spier maakte gebruik van speciale technieken: zij vochten bv. met elkaar tijdens een sessie of hij raakte de patiënt op het hele lichaam aan. Tijdens die sessies ontstond er ook een sterk erotische spanning tussen hen die Etty nauwkeurig in haar dagboek beschreef.

Op het eerste gezicht vond zij hem helemaal niet sympathiek, maar hij betoverde haar met zijn charme. Zij werd snel op hem verliefd. Bovendien voelde zij zich heel sterk fysiek tot hem aangetrokken. Zij was jaloers op alle vrouwen om hem heen. Hij was gescheiden en hij had een vriendin in Londen met wie hij wilde trouwen. Spier gaf toe dat hij Etty leuk vond, zij hadden ook seks met elkaar, maar over een gemeenschappelijke toekomst was er moeilijk sprake. Hun band vol erotiek werd zo door Etty beschreven:

Maar nu komt er die verdomde erotiek, waarmee hij tjokvol zit en ik ook. Daardoor worden we lichamelijk onherroepelijk naar elkaar toegedreven, terwijl we het toch geen van beiden willen, zoals we vroeger eens uitdrukkelijk tegen elkaar hebben gezegd.⁴⁸

Het leek erop dat hij al de vrouwen om hem heen sterk aantrok. Maar Etty was ervan overtuigd dat alleen zij met hem zulke intieme relatie had hoewel hij tijdens zijn sessies met veel vrouwen veel tijd doorbracht.

⁴⁷ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 6.

⁴⁸ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 29.

Etty benadrukte meerdere keren dat zij erin geslaagd is zich te verzelfstandigen en minder van hem afhankelijk te zijn. Uit haar dagboek kunnen wij iets anders aflezen omdat zij al een paar dagen later hem weer begon te verleiden.

Etty had een hekel aan de verloofde van Spier, Hertha, die in Londen woonde. Zij droomde erover hoe zij op haar wraak zou nemen. Etty stelde zich voor dat zij saai en stijf zou zijn. Aan de andere kant realiseerde zij zich dat zij tegenover haar niet eerlijk was en soms had zij zelfs medelijden met Hertha omdat die in Londen, zo ver van haar geliefde moest verblijven. Uiteindelijk toonde Etty zelfs een zekere bewondering voor haar dat zij zo zelfstandig was en hoopte haar te ontmoeten en bevriend met haar te raken.

Spier zelf beweerde dat hij met Etty zielsverwanten waren en dat het huwelijk alleen een commerciële zaak was en tegelijk was hij van plan om met Hertha te trouwen. Etty maakte enkele tegenstrijdige opmerkingen over het huwelijk met Spier. Aan de ene kant zei ze dat zij nooit met hem zou willen trouwen vanwege het leeftijdsverschil, maar na zijn dood vond zij dat jammer omdat het huwelijk hen tenminste voor altijd had verbonden. Spier is onverwacht overleden op de 15e september 1942. Na zijn dood treurde zij niet, misschien was dit een teken van haar geestelijke zelfstandigheid. Integendeel was zij blij dat zij elkaar hebben ontmoet. Bovendien was zij hem ook dankbaar dat hij haar de weg naar God toonde. Die weg zou zij ook graag aan de anderen tonen om op die manier zijn werk voort te zetten.

4.8. De seksualiteit

Etty hield zich vaak met seks bezig, voornamelijk in het begin. Zij was op dit gebied zeer zelfverzekerd, zelfs noemde zij zich op de eerste pagina van haar dagboek een goede minnares.

*Erotisch ben ik geraffineerd, ik zou haast zeggen doorgewinterd genoeg om tot de goede minnaressen te behoren.*⁴⁹

⁴⁹ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 11.

Etty dacht vaak aan seks en zij had weelderige erotische voorstellingen die zij zelf afkeurde:

*Ik zoek in een man altijd direct de seksuele mogelijkheden met betrekking tot mezelf. Ik geloof dat dat slechte gewoonte is die uitgeroeid moet worden.*⁵⁰

Ze verlangte naar een intiem contact met Julius Spier hoewel hij veel ouder dan zij was. Zij besteedde ook veel aandacht aan zijn mannelijke figuur, zijn handen en mond. Etty beschreef hoe zij in zijn armen lag en hoe zij elkaars kusten, maar uit het dagboek is niet duidelijk of de geslachtsgemeenschap tot stand kwam.

Op verschillende plekken in haar dagboek gaf zij toe dat zij veel liefdesrelaties had, met onder meer haar huiseigenaar, Han over wie ik in een eerdere paragraaf schreef.

4.9. Het vrouwenvraagstuk

Wat betreft het vrouwenvraagstuk, was Etty van mening dat de wezenlijke vrouwelijkeemantipatie nog moest beginnen omdat vrouwen wegens eeuwenlange tradities nog steeds alleen als wijfjes en niet als mensen werden beschouwd. Aan de andere kant schreef zij dat zij volledig domme mooie vrouwen om hun vrouwelijkheid benijdde. Zij had het gevoel dat haar hersens haar belemmerden meer vrouwelijk te zijn en dat een domme en mooie vrouw vaker het object van mannelijk verlangen werd dan die die haar hersens gebruikte. Als zulke vrouw zou zij veel meer attractief voor mannen zijn:

*[...]dan zou ik alleen maar mooi en dom willen zijn, een stuk speelgoed dat begeert wordt door een man.*⁵¹

Uit haar geschriften bleek dat zij mannen meer waardeerde dan vrouwen. Volgens haar waren mannen in staat van de hele mensheid te houden, terwijl vrouwen van nature alleen naar liefde van één man verlangden wat een wezenlijke beperking was.

⁵⁰ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 39.

⁵¹ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 36.

4.10. Etty en God

Wat de godsdienst betrof, was Etty nooit orthodox, maar zij was zeker een soort zoeker hoewel zij aanvankelijk niet veel aandacht aan God bestedde. Zij wist bijvoorbeeld niet hoe zij moest bidden. Zij was op zoek naar iets, naar haar eigen weg en zichzelf. In haar zoektocht hielp Julius Spier haar heel veel. Hij toonde haar blijkbaar de weg naar God en dankzij hem begon zij in God veel meer geïnteresseerd te zijn.

Zij lag vaak ineengedoken op de grond in het midden van haar kamer en zij luisterde naar haarzelf, naar haar binnenste. Dit was haar manier om hem, God te banderen, maar toch vond zij het niet eenvoudig.

Etty herhaalde dat niemand God verantwoordelijk kon maken voor de gruwelen die met de joden gebeurden en dat de mensen zelf daaraan schuldig waren omdat zij altijd keuzes konden maken.

In de loop van de tijd, toen de situatie van de joden steeds tragischer werd, begon zij steeds meer vertroosting in God te zoeken door regelmatig tot hem te bidden.

Zij wilde niet tegen het lot vechten en zij was ook niet plan om zich tot elke prijs te redden. Zij vond dat God haar zou beschermen als hij plannen met haar had.

Meerdere keren benadrukte zij dat ze niet om zijn hulp vroeg, maar dat ze de anderen wilde helpen en daarmee ook haarzelf.

Na de dood van Julius Spier klampte zij zich aan God meer dan ooit vast. Zij praatte met hem door bemiddeling van haar dagboek. Zij bedankte God voor alle levensbeproevingen waarvoor hij haar stelde omdat die haar hielpen zich verder te ontwikkelen. Na de dood van Spier schreef Etty dat zij oneindig gelukkig was omdat haar leven al zin had:

Er is zoñ volmaakt en volkomen geluk in me, mijn God. Het is toch weer het beste uitgedrukt met zij woorden: Æruhen in sichø En hiermee is misschien het meest volkomen uitgedrukt mijn levensgevoel: ik rust in mijzelve.⁵²

⁵² Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 155.

In Westerbork probeerde zij veel mensen te helpen. In iedereen wilde zij iets goddelijks te vinden.

Zij vertrouwde op de bijbel en het was duidelijk dat Etty die heel goed kende omdat zij in haar dagboek naar verschillende bijbelteksten verwees. Juist de bijbel wou zij in haar bagage meenemen als zij de oproep zou krijgen. Dit gebeurde ook: in haar rugzak zat naast een Russische grammaticaboek haar bijbelexemplaar.⁵³

4.11. Etty's plannen voor de toekomst

Haar grootste passie naast de mannen was het schrijven. Etty wilde ooit romans schrijven, maar momenteel vond zij dat zij daarvoor nog niet rijp genoeg was. Dat betekende dat zij naar haar eigen vorm zocht waarin zij zich kon uitspreken. Zij herhaalde vaak in haar dagboek dat zij voorbestemd was om iets aan de wereld na te laten.

Etty beschreef vaak hoe zij zou schrijven, welke onderwerpen zij zou kiezen, maar zij is nooit begonnen met het werk zelf. Maar van één zaak was Etty altijd zeker: zij wilde namelijk geen kinderen krijgen, zelfs toen zij dacht dat zij zwanger zou kunnen zijn, probeerde zij een miskraam te plegen. Bovendien had zij regelmatig zo veel last van pijnlijke menstruaties dat zij uit vertwijfeling het liefst haar baarmoeder zou willen verwijderen. De belangrijkste reden waarom zij geen kind wilde, was haar overtuiging dat er al genoeg ongelukkige mensen in de wereld rondliepen.

*Ik heb me enige onsterfelijke verdiensten voor de mensheid verworven: ik heb nooit een slecht boek geschreven en ik heb het niet op mijn geweten dat er een ongelukkig méér op deze aarde loopt.*⁵⁴

Na de oorlog ó als zij zou overleven ó wilde zij tegen elke vorm van haat vechten omdat zij vond dat er juist na de oorlog veel haat zou ontstaan.

⁵³ <http://www.ehoc.ugent.be/node/15>, 12.05.2012.

⁵⁴ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 68.

Verder wilde Etty graag veel landen bezoeken en veel mensen leren kennen. Etty was van plan om haar kennissen en vrienden uit Westerbork terug te vinden, of ten minst hun graven.

5. Conclusie

Het doel van dit werk is om het leven en lot van Nederlandse joden tijdens de Tweede Wereldoorlog te laten zien aan de hand van twee joodse meisjes van wie het ene vijftien jaar ouder was dan het andere. Deze meisjes leveren ons dankzij hun dagboeken een realistische getuigenis van de gruwelijke tijd op. Ik wilde ook hun dagelijkse leven en problemen tonen zodat de lezers zich kunnen voorstellen wat een jong iemand tijdens de oorlog moest oplossen. Tot slot probeer ik hun leven, meningen en karakters te vergelijken.

De meisjes verschillen volledig van elkaar, maar toch was er iets wat zij met elkaar gemeen hadden. Ten eerste werden zij zoals veel andere joden slachtoffers van de verschrikkelijke omstandigheden: zij kwamen namelijk in een concentratiekamp om.

Wat hebben Anne en Etty nog met elkaar gemeen? Zoals ik al eerder vermeldde had de oorlog hun leven totaal veranderd.

Toch pakten zij de oorlog anders aan. Anne kon tijdens de oorlog onderduiken terwijl de volwassene Etty actief de oorlog tegenmoetkwam door in het middelpunt van de gebeurtenissen te werken, namelijk in Westerbork.

Dankzij Anne kunnen wij ons goed voorstellen, hoe moeilijk het moest zijn om met een groep mensen binnen één kleine ruimte te verblijven. Angst en tekort zijn hier de sleutelwoorden.

Dankzij Etty weten wij hoe het met de joden ging die nog steeds op vrije voeten waren en dankzij goede kennissen en een bijzondere status wat makkelijker hadden. Later laat Etty de lezers het overtuigend beeld zien van het leven in een overgangskamp.

Wat andere overeenkomsten betreft, is hun voorliefde voor schrijven het belangrijkste. Beide willen namelijk een schrijfster worden. Dit hangt ook samen met het feit dat zij iets aan de wereld wouden nalaten. Zij zijn veel geëmancipeerd, wat in deze tijd nog niet zo gebruikelijk was.

Wat de mannen betreft, zijn zij zich van hun vrouwelijke charme bewust en graag spelen zij een verleidster. Openlijk uiten zij zich over hun liefdesrelaties en eisen die zij aan zulke relatie stellen.

Een andere overeenkomst is hun verhouding tot moeder. Geen enkele wil op haar moeder lijken of een dergelijk gewoonlijk leven voeren zoals zij. Wat de moeder-dochter-relatie betreft, is die meestal gespannen. Daarentegen hebben zij een goed of een redelijk goed contact met hun vader.

Wat hun karaktertrekken aangaat, verschillen de meisjes veel sterk van elkaar. Hoewel Anne veel jaar jonger is, is zij paradoxaal genoeg meer verstandig en evenwichtig dan haar oudere collega. Dit is voor mij verbazend. Bovendien probeert zij haar ouders duidelijk te maken dat zij meer zelfstandig en volwassen is dan zij denken. Daarentegen lijkt Etty zich soms heel geaffecteerd te gedragen. Vaak overdrijft zij en in haar relatie tot Julius Spier gedraagt zij zich volgens mij als een tiener, in ieder geval in het begin van haar dagboek.

Beide beweren dat zij zin voor humor hebben, maar die enige die uit haar dagboeken grappig lijkt te zijn is volgens mij Anne. Etty neemt het leven doodernstig. Anne reageert op gebeurtenissen ook veel optimistischer en in tegenstelling tot Etty van plan is om ooit moeder te worden. Het optimisme kan waarschijnlijk ook iets te maken hebben met een bepaalde levensfase, maar volgens mij ligt dit veel meer aan de aanleg van Anne.

Beide meisjes zijn natuurlijk tegen de oorlog en zij hebben hekel aan de situatie waarin zij moesten leven. Anne wil gewoon overleven en zij kijkt naar het einde van de oorlog uit. Daarentegen keurt Etty dergelijke mensen af die alleen op hulp van de boodgenoten hopen. Volgens haar moet iedereen zijn lot aanvaarden dat God voor hem bestemde.

Wat hun oordeel over Duitsers betreft, proberen zij een soort evenwicht te houden: zij realiseren zich namelijk dat niet alle Duitsers schuldig zijn aan de gruweldaden en hopen dat er Duitsers bestaan die de oorlog niet wilden. Etty was heel blij toen zij zulke persoon ooit tegenkwam.⁵⁵

Ondanks alle gruwelen om hen heen geloven beide meisjes nog steeds in God en waarschijnlijk juist daarom. In deze hopeloze tijden heeft iedereen steun nodig en zij zoeken die steun bij God.

⁵⁵ Hillesum, Etty: Het verstoorde leven. De Haan, Haarlem, 1982, blz. 112.

Zij hebben helaas de oorlog niet overleefd: Anne werd met de andere onderduikers verraden en Etty ging met haar gezin op transport. Maar het positieve is dat hun grootste droom toch in vervulling ging: hun gedichtengoed werd uitgegeven en door veel mensen in de wereld gelezen.

6. Bibliografie

De primaire literatuur

1. Frank, Anne: Het Achterhuis: dagboekbrieven, 80e druk. Bert Bakker, Amsterdam, 1989.
2. Hillesum, Etty: Het verstoorde leven, 9e druk. De Haan, Haarlem, 1982.

De secundaire literatuur

1. Costa, Denise, de: Anne Frank and Etty Hillesum: inscribing spirituality and sexuality. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1998.
2. Frank, Anne: Deník, 3e druk. Triáda, Praha, 2010.
3. Hillesum, Etty: Het denkende hart van de barak, 4e druk. De Haan, Haarlem, 1982.
4. Anne Frank Stichting: De wereld van Anne Frank. Bert Bakker, Amsterdam, 1985.
5. Joods Historisch Museum: Jodenvervolging in Amsterdam 1940-45. Waanders, Zwolle, 1993.
6. Hillesum, Etty: P ervaný flivot, Karmelitánské vydavatelství, Kostelní Vyd í, 1997.

Internetbronnen

1. <http://www.annefrankguide.net/nl-NL/.../Vertalingen%20dagboek.doc>
2. <http://www.answers.com/topic/anne-frank>
3. <http://www.ebookforum.cz/viewtopic.php?f=41&t=13700>
4. <http://www.ehoc.ugent.be/node/15>
5. <http://www.holocaust.cz/cz/history/countries/neth>
6. <http://www.holocaust-lestweforget.com/holocaust-timeline.html>
7. <http://www.holocaust.cz/cz2/history/people/anna frankova>

8. <http://www.reference.com/browse/facetten>

7. Resumé in het Tsjechisch

Ve své bakalářské práci pojednávám o dvou mladých flidovských dívkách, které stejně jako mnoho ostatních flid zeměly za druhé světové války. Tyto dívky se staly slavnými díky svým deníkům, které si během války psaly. Díky nim si tená deník může snadno představit, jaký tehdy musel život být a jak se tehdy flidé museli cítit.

Na začátku své práce uvádím některá fakta o flidech v Nizozemsku za druhé světové války, jejich postupy před a po válce a rozhodnutí, kterými se museli řídit.

Poté se zabývám samotnými dívkami, jejich životy před válkou, jejich vztahy s rodinou a přáteli, jejich názory na válku, jejich láskami a názory na lásku, jejich vírou v Boha a také jejich plány do budoucna. Píší o jejich každodenních činnostech, které si zapisovali do svých deníků, ale i o jejich myšlenkách a přesvědčeních. Snažím se také dívky pomocí jejich zápisků analyzovat a popsat jejich charaktery.

Píší také o vzniku a vydání jejich deníků, které byly vydány na jejich výslovné přání. Obě dívky mohly nejvýše stát se slavnými spisovatelkami a něco tu po sobě zanechat, což se jim díky jejich deníkům také podařilo, bohužel se toho ani jedna nedočkala.

Na konci své bakalářské práce tyto názory a plány shrnuji a porovnávám. Uvádím, co mohly dívky společně, a v čem se naopak lišily. Snažím se svou prací nastínit, co za války prožívaly, jak se při tom cítily a co si o tom v čem myslely.

8. Resumé in het Engels

In this bachelor thesis I write about two young women, who as many other Jews died during the World War. These two girls have become famous through their diaries that they have written during the war. Through them can the reader easily imagine, what the life at that time was like.

At the beginning of my thesis I write about some facts about the Jews in the Netherlands during the Second World War, their numbers before and after the war and the various regulations they had to follow.

Then I deal with the girls themselves, with their lives before the war, their relationships with family and friends, their views on the war, their loves and opinions on love, their faith in God and their future plans. I write about their daily activities that they wrote in their diary, but also about their thoughts and beliefs. I also try to analyze these two girls and to describe their characters by their writings.

I write about the formation and release of their diaries, that were released to their express wishes. Both girls had the greatest dream of becoming a famous writer and something achieve something in the world. It fulfilled through their diaries but unfortunately none of them lived to see that.

At the end of his thesis I summarize and compare their views plans. I note what the girls had in common and what they on the other hand differed in. I try to outline through my work what was their life during the war like, what they felt and what they thought about it all.

Anotace diplomové práce

Příjmení a jméno autora: Chaloupková Soňa

Název katedry a fakulty: Katedra Nederlandistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Anne Frank en Etty Hillesum. Een vergelijking

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Iwona Piotrowska

Poděť znak : 76 088

Poděť p íloh: 0

Poděť titul poufité literatury: 16

klí ová slova: Anne Frank, Etty Hillesum, židé, Nizozemsko, 2. světová válka, holocaust, deník

Bakalářská práce podává informace o životě židů v Nizozemsku během války. Pojednává o dvou mladých židovských dívkách Anne Frank a Etty Hillesum, které zemřely za 2. světové války v koncentračních táborech. Tyto dívky si během války psaly deníky, díky kterým se toho dovídáme hodně o jejich životě v této době. V této práci jsou popsány charaktery dívek, jejich životy před válkou, jejich vztahy, jejich každodenní starosti a jejich názory na válku, lásku, Boha a Němce. Na závěr jsou názory dívek shrnuty a porovnány.